

Članek izšel v Vrhniških razgledih, leto 5, ki ga je izdalo Muzejsko društvo Vrhnika v letu 2004

Aleksandra Serše

OB STOLETNICI VRHNIŠKEGA VODOVODA

Vrhnika, Hrib in Stara Vrhnika so kraji, ki letos praznujejo stoletnico napeljave vodovoda. Leta 1904 je po vodovodnih ceveh v vrhniške domove pritekla pitna voda. Kakšno vodo so pili prebivalci občine Vrhnika nekoč, kako dolgo in težko so čakali na vodovod, bomo poskušali zelo fragmentarno orisati v pričujočem prispevku.

Praden je pitna voda po vodovodnih ceveh pritekla v domove Vrhničanov, so tržani Vrhnike in vaščani Hriba zajemali vodo za pitje, kuhanje, pomivanje in pranje v mirno tekočih potokih ali vodnjakih, ki so jih naredili tam, kjer tekoče vode ni bilo. Voda, ki so jo Vrhničani pili in uporabljali za kuho, je bila zelo onesnažena, tj. oporečna. Oporečnosti vode so botrovali razvita usnjarska obrt, živinoreja z napajanjem in perice s spranjem perila in odplakami. Tudi drugod po Evropi so se na podoben način oskrbovali z vodo, vse dokler se v 19. stoletju ni začela širiti smrtonosna bolezen, imenovana kolera. Epidemije te bolezni so se dokaj pogosto ponavljale, vse dokler leta 1883 Robert Koch ni odkril, da se bolezen širi z okuženo vodo. Po odkritju razloga za okužbe so po Evropi začeli posvečati več pozornosti splošni javni skrbi za higieno in zdravje, k čemur lahko prištevamo tudi zajetja studencev z neoporečno vodo in napeljavo vodovodov.

V spisih arhivskega gradiva deželnega zbora in odbora za Kranjsko lahko beremo, da so epidemije na svojem smrtonosnem pohodu kar nekajkrat obiskale Kranjsko. Epidemija leta 1886 pa je bila povod, da so prebivalci Vrhnike začeli poizvedovati o vzrokih okužbe. Zdravstvena komisija, ki je obiskala občino avgusta istega leta, je ugotovila, da je za slabe zdravstvene razmere kriva oporečna pitna voda. Prizadeti so ustrezno ukrepali in hoteli še podrobnejše podatke o vodi, ki so jo uporabljali. Zaposlili so profesorja Knapitscha, da opravi kemijske raziskave vode. Po natančni preiskavi studencev, vodnjakov in tekočih voda je profesor leta 1892 večino označil za »okužene«. Začuda pa je menil, da je Ljubljana primerna za uporabo z razlago, »da je tako močna, da vse škodljive substance, ki pridejo ali pritečejo vanjo, sama izčisti in uniči«.

Vrhničani niso čakali dolgo, že naslednje leto 1893, so zaprosili deželni odbor za tehnični pregled zemljišča in za izdelavo načrta za vodovod. Na osnovi izmer je inženir pripravil projekt, ki ga je na seji deželnega zbora leta 1893 argumentirano predstavil poslanec Lenarčič. Poudaril je, da je glede na izsledke raziskav večina voda na območju občine oporečnih. Potoke so onesnaževali, kot smo že omenili, usnjarska obrt, perice in živinoreja. Vodnjaki pa so bili zaradi slabe zidave okuženi z amonijakom, ki je vanje pronical iz greznic in gnojnic. Glede neoporečnosti Ljubljane se Lavrenčič ni strinjal z mnenjem profesorja Knapitscha. Menil je, da jo onesnažujejo pritoki, ki se izlivajo vanjo, in da kljub močnemu toku ostane onesnažena. Zaposil je zbor za podporo v višini 5000 goldinarjev. Finančni odsek deželnega odbora je Vrhniki na podlagi odklonilnega mnenja ljubljanskega župana Hribarja, namenil premalo finančnih sredstev. Gradnjo vodovoda so odložili in počakali na ugodnejše čase. Občina namreč v tistem času ni imela dovolj lastnih sredstev, da bi se sama lotila gradnje vodovoda. Njen proračun je finančno obremenjevala gradnja šole, železnice in ureditev dovoznih poti.

Ugodnejše razmere za napeljavo vodovoda so se v vrhniški občini pokazale leta 1899, ko je državna uprava sprejela sklep, da bo podprla graditev vodovoda na Kranjskem iz melioracijskega sklada. Vrhniška občina se je nadejala, da bo lahko speljala svoje načrte iz leta 1893 tudi zato, ker ji je bil deželni odbor bolj naklonjen kot pred leti. Poslanec Jelovšek je 14. aprila 1899 v imenu zastopstva Vrhniko deželnemu zboru predložil prošnjo. Na XI. seji 21. aprila 1899 so znova razpravljali o kakovosti vrhniške pitne vode. Poslanec Jelovšek, ki je zastopal interese vrhniške občine, je navedel podobne dokaze o onesnaženosti voda kot poslanec Lavrenčič leta 1893. Le glede Ljubljane je dodal še tehtnejše, namreč da je kot vir pitne vode popolnoma neprimerna, saj je v deževnem obdobju postala umazana, »rjava kot čokolada ali kava, včasih celo rumena in polna prsti«, in se je po dežju bistrila tudi štirinajst dni. Ob sušnem vremenu je udarila »vsa nesnaga na dan«. O pritokih, kanalih, ki so se izlivali vanjo, in vodnjakih pa je ponovil besede govornika iz leta 1893.

V razpravo je posegel ljubljanski župan Hribar, češ da je deželni odbor na seji 13. maja 1893 že dobil prošnjo za finančno podporo, v kateri sta bila prvič predstavljena natančen načrt in predračun del. Tokrat je bil Hribar bolj naklonjen vrhniškemu predlogu kot šest let prej. »Vrhnika je lepo mesto z lepo okolico.« V razvoju turizma je videl napredel kraja in »slaba in zdravju škodljiva voda« se mu ni zdela primerna reklama. Drug njegov argument je bila Ljubljana, ki se »od izvira pa do Vrhniko že toliko ogreje, da tam ni več primerna za pitje«. Zaradi zgoraj omenjenih argumentov je ob koncu razprave Hribar predlagal, naj deželni odbor dodeli vrhniški občini 20 % sredstev od celotne vrednosti del. Sklep odbora z dne 21. aprila 1899 se je glasil, da bo občina prispevala 30 % stroškov. Občinski odbor pa je sprejel sklep, da bo s posredovanjem deželne vlade prosil za državno podporo v višini 50 %.

Jelovšek se je finančnemu odseku zahvalil za 20 % podpore, vendar je bil razočaran, ker dežela ni bila pripravljena dati podpore v višini 25 %. Tako kot večino deželnozbornskih debat o vodovodu je tudi to končal Hribar s pripombo, da ima Ljubljana popolnoma dobro in zdravo vodo, čeprav ob deževnem vremenu »ni lepa niti prijetna za pitje.«

Zadeve niso stekle tako hitro in preprosto, kot je bilo sprva videti. Deželna vlada s predloženih načrtom in predračunom ni bila zadovoljna, zato je projekt vrnila deželnemu odboru s pojasnilom, da ga je treba dopolniti s podrobnejšimi načrti za zajetje, zidavo jaška za zmanjševanje pritiska vode in betonskega rezervoarja, hkrati pa izdelati tudi podrobnejši stroškovni izračun in analizo del. Na podlagi zavrjenega projekta in zahtev deželne vlade je deželni odbor naročil podrobnejši projekt deželnemu inženirju Wicku (Viku). Projekt je bil leta 1901 dopolnjen. Vrhniška občina je upala, da bo dobila deželno in državno podporo. Nekaj stroškov je bila pripravljena pokriti tudi sama z najemom posojila.

Ker je bil projekt precej obširen, je bilo treba pred graditvijo urediti podrobnosti z lastniki parcel, po katerih naj bi bil speljan vodovod. Uradni cenilci so ocenili višino odškodnine (na podlagi zakona, sprejetega 30.5.1869, št. 93), ki naj bi pripadala posameznemu lastniku parcele. Lastniki parcel so dobili primerno odškodnino. Za nadaljnje vzdrževanje vodovoda so bile določene služnosti na parcelah, čez katere je tekel vodovod, in sicer za polaganje vodovoda, vzdrževanje, popravila vodovodnih cevi in občasne nadzorne obhode.

Po ureditvi formalnosti s parcelami, prek katerih naj bi bil speljan vodovod in na podlagi dovoljenja, ki ga je izdalo okrajno glavarstvo Ljubljana občini Vrhnika za gradnjo vodovoda na osnovi vodnopравниh zakona ter stavbnega reda leta 1902, so leta 1903 v dnevnem časopisju razpisali natečaj za oddajo del. Na razpis se je odzvalo šest stavbnih družb. Podjetniki so ponudbe oddali do 10. avgusta 1903. Še isti mesec so na občinski seji soglasno sklenili, da bodo dela zaupali podjetju z Dunaja, ki je predložilo najugodnejšo ponudbo, in sicer podjetju Wagenführer za 81.690 kron.

Zanimivo je, da v gradivu deželnega odbora najdemo posebno mapo s podatki o gradnji vodovoda za vas Stara Vrhnika. Spisi so izločeni zato, ker so za Staro Vrhniko zgradili samostojen vodovod, ki ni bil povezan z vrhniškim. Vaščani Stare Vrhniko so oddali prošnjo za napeljavo vodovoda šele potem, ko je Vrhnika zanj že dobila dovoljenje. Prošnjo so utemeljili z razlago, da vodo dovažajo v sodih. Deželni odbor je ugodil njihovi prošnji in poslal deželnega hidrotehnika. Na podlagi študije, ki so jo opravili na terenu, je Deželni stavbni urad ugotovil, da bi lahko vodovod za Staro Vrhniko napeljali na dva načina, ki sta si bila stroškovno zelo podobna. V prvem primeru bi se starovrhniški vodovod povezal z vrhniškim, v drugem pa bi bil samostojen. Sprva so želeli napeljati skupen vodovod za vse tri zaselke skupaj, in sicer za Vrhniko, Hrib in Staro Vrhniko. Prebivalci ali bolje posestniki Stare Vrhniko so že v začetku leta 1901 z dopisom, naslovljenim na deželni odbor, zaprosili, da bi se vodovod za Staro Vrhniko napeljal neodvisno od vrhniškega. V dopisu so svojo prošnjo utemeljili z naslednjimi razlogi:

- da je razdalja od Korit (kjer je bilo predvideno zajetje za Staro Vrhniko) krajša kot od Svete Trojice, kjer naj bi bil skupni rezervoar vode za vse tri kraje, tj. Vrhniko, Hrib in Staro Vrhniko. Hkrati se jim je zdelo tudi zemljišče od Korit do zaselka primernejše za kopanje in polaganje vodovodnih cevi kot zemljišče od Svete Trojice;
- da je velikokrat ob poletni vročini pri izviru v Stajah (zajetje za Vrhniko in Hrib) zmanjkalo vode in je obstajal torej velika verjetnost, da tam vode ne bo dovolj niti za Vrhniko in Hrib;
- hkrati so menili, da se bo sčasoma potreba po vodi na Vrhniko še povečala zaradi industrije, ki je bila velika porabnica vode, in povečanja števila prebivalstva zavoljo železnice, ki je kraj povezala z Ljubljano.

Dopis so sklenili z mislijo, da bi se z zajetjem pri Koritih (zajetje za Staro Vrhniko) izognili pomanjkanju vode in morebitnim sporom zaradi vzdrževalnih del in njihovih stroškov med zgoraj omenjenimi kraji. Drugače kot vrhniški posestniki so bili starovrhniški pripravljene odstopiti svoja zemljišča za napeljavo vodovoda brez odškodnine.

Z odlokom številka 10823 z dne 17. septembra 1903 je visoki deželni odbor vrhniško občino obvestil, da je poljedelsko ministrstvo odobrilo gradnjo vodovoda in potrdilo načrt vodovoda za vas Stara Vrhnika. Pripravljeno je bilo prispevati 40 % stroškov, deželni odbor 20 %, občina pa 30 %. V ta namen so posestniki Stare Vrhniko pri Mestni hranilnici Ljubljanski najeli 20.000 kron posojila s 4,5-odstotnimi obrestmi. Izdelavo načrtov je deželni odbor poveril inženirju Viku, ki je že prej pripravil načrt za Vrhniko.

Ko so bile vse pripravljalne faze za začetek gradnje urejene, je okrajno glavarstvo v Ljubljani 16. oktobra 1903 izdalo dovoljenje za gradnjo vodovoda tudi Stari Vrhniki, in sicer na podlagi izdelanega načrta, vodnega zakona in ogleda komisije. Tako so bili izpolnjeni vsi pogoji za gradnjo vodovoda. To so prepustili podjetniku, ki je gradil že vrhniški vodovod, in sicer za vsoto 31.000 kron. Pogodbo, ki so jo sklenili s podjetnikom, so dali v potrditev deželnemu odboru.

Dela so se začela pozno jeseni. Vaščani so od izvajalca zahtevali, naj bo delo opravljeno do pomladi. Podjetnik se je lotil dela takoj (decembra), a ga je po določenem času zaradi zime prekinil. Posestniki so bili zaskrbljeni, da dela do pomladi, ko so hoteli začeti opravljati delo na poljih, ne bo končal, zato so se s prošnjo obrnili na deželni odbor. Prosili so za posredovanje pri podjetniku. Deželni odbor je menil, da podjetnika nikakor ni mogoče prisiliti, da bi nadaljeval delo v zimskem času (v februarju).

Kljub mnogim nevšečnostim pri gradnji sta bila oba vodovoda končana leta 1904. Predali so ju v javno uporabo, a žal se je že na začetku izkazalo, da vse le ni delovalo, kot bi moralo.

Pri prvi kolavdaciji, ki je bila 25., 26. in 27. septembra 1905 so na vrhniškem vodovodu opazili pomanjkljivosti, ki jih je moral izvajalec odpraviti.

Naslednje leto so znova opravili kolavdacijo, a tokrat na obeh vodovodih Županstvo na Vrhniki je dobilo pod št. 4677 in 4678/05 od deželnega odbora nalog, da pri okrajnem glavarstvu v Ljubljani prosi za kolavdacijo vrhniškega in starovrhniškega vodovoda. Okrajno glavarstvo dolgo ni ugodilo prošnji in zaradi zamude je podjetnik upravičeno zahteval, naj županstvo še enkrat posreduje pri okrajnem glavarstvu. Ogled je bil opravljen leta 1906, in sicer za Staro Vrhniko 22. in 23. in za Vrhniko 25. in 26. septembra 1906. Komisija se je obakrat sestala ob deseti uri zjutraj pri zajetju, in sicer prvič na Rebru (pri Koritih) in drugič pri Stajah, nato pa je skupaj z vsemi zainteresiranimi opravila obhod obeh vodovodov.

Iz zapisnika je razvidno, da predvideno zajetje dveh studencev ni zadoščalo za potrebe po pitni vodi v obeh omenjenih krajih. Po mnenju kolavdacijske komisije je bilo nujno poiskati še eno zajetje. Pri izvedbi obeh projektov so se v času garancije pokazale mnoge pomanjkljivosti, ki jih je podjetnik odpravil. Sledila je še kolavdacija ali bolje nadkolavdacija leta 1907.

Vrhniški vodovod je deloval, a kljub odpravljenim napakam so ostale mnoge nepravilnosti. Med prvo svetovno vojno so se poleg starih nevšečnosti pojavile nove, ki so jih Vrhničani želeli leta 1916 odpraviti s pomočjo vojske in z deželno denarno podporo. Odgovor deželnega odbora na njihovo prošnjo pa je bil negativen: »...počakajte na primernejše čase...« In kdaj so ti primernejši časi nastopili? Na to vprašanje v tem prispevku ne moremo odgovoriti, ker se spisi, ki so ohranjeni v že omenjenem fondu deželnega odbora in zbora za Kranjsko, končajo z letom 1927, ko je vrhniška občina zaprosila oblastni odbor za finančno podporo za novo zajetje in popravilo vodovoda. Odgovora na prošnjo v dopisu ni. Morda ga lahko iščemo v gradivu oblastnega odbora ali občinskem gradivu. Dejstvo pa je, da občina očitno še tudi deset let po vojni ni imela dovolj sredstev, da bi sama obnovila vodovodno omrežje.

Za graditev vrhniškega vodovoda je podjetnik dobil 92.225 kron in 39 h. Matek Prelovšek, mestni inženir, ki je vodil projekt, pa 563 kron in 77 h.

Zadnji obrok državne podpore za leto 1906 v višini 7481 kron in 74 h je bil nakazan šele po odpravi vseh nepravilnosti, ki so se pokazale med delovanjem vodovoda v garancijskem roku.

Finančne zagate pri starovrhniškem vodovodu pa so se vlekle tja do leta 1910. Dopolnitve del na vodovodu Stara Vrhnika je opravil izvajalec del za 31.000 kron. A še preden je bil vodovod končan, je bilo že videti, da zajeti izviri ne bodo zagotavljali dovolj vode v sušnem času, zato so vključili še en studenec, ki pa ga pri projektu niso upoštevali, zato je podjetje za dodatna dela izstavilo račun v višini 36.085 kron in 76 h. Stroški so se ob pregledu vodovoda znižali na 35.076 kron in 80 h, ker izvajalec ni naredil predvidenih dvanajstih, ampak le deset hidrantov. Mestni inženir je dobil za opravljeno delo pri nadzoru gradnje starovrhniškega vodovoda 252 kron in 60 h honorarja.

Ob koncu prispevka lahko le povzamemo, da so na Vrhniki sicer dobili vodovod, a so se njegove pomanjkljivosti kazale še nadaljnjih triindvajset let. Pojavljale so se tudi nove, ki sta jim botrovala prva svetovna vojna in povečanje števila prebivalcev.